

Принципи класифікації топонімів

Роботу присвячено питанню, пов'язаному з проблемою створення несуперечливих принципів описування ономастичного матеріалу. У статті проаналізовано схеми, в основу яких покладено різні диференційні ознаки. Акцентовано на найбільш перспективних для урбанонімів принципах класифікації.

Ключові слова: ономастичний матеріал, урбанонім, топонім, топонімічна класифікація, принцип класифікування.

Загальновідомо, що основою дослідження онімів є передусім визначення конкретної класифікації для їх подальшого опису. Вітчизняні вчені-ономасти в основному користуються загальноприйнятою класифікацією, пов'язаною з типом позначуваних тим чи тим онімом об'єктів [5, 13-14]. Так, наприклад, антропоніміка займається іменами людей, топоніміка – назвами географічних об'єктів, зооніміка – кличками тварин, астроніміка – назвами небесних тіл і т. ін.

Однією з найбільш гострих проблем ономастики є розробка несуперечливих принципів опису ономастичного матеріалу, а також визначення критеріїв класифікації топонімів, антропонімів та

---

⁴⁰ Титаренко Анастасія Андріївна, аспірант кафедри української мови, Криворізький національний університет

інших видів ономастичної лексики, що дає змогу виокремити найбільш характерні ознаки такої лексики.

Мета пропонованої розвідки – проаналізувати і визначити основні принципи класифікації, важливі при аналізі урбанонімів (назви міських об'єктів).

Урбаноніми, як відомо, належать до розділу ономастики, що займається вивченням географічних назв топоніміки, тому зупинимося докладніше на основних принципах класифікації топонімічного матеріалу.

Класифікації географічних назв – проблема дискусійна. Єдиної універсальної класифікації онімів на позначення географічних об'єктів на сьогодні не існує, і її створення малоімовірно, оскільки предмет вивчення топоніміки – топоніми – є багатограним. До того ж різний підхід у топонімічних дослідженнях спричинив до створення різних за змістом класифікацій онімів цього класу.

В історії розвитку топоніміки були неодноразові спроби класифікувати географічні назви на різних територіальних рівнях. Перші спроби класифікацій назв населених пунктів на регіональному рівні належать до другої чверті XIX ст. На той період в царині топоніміки сформувалися три основних принципи класифікації топонімічного матеріалу, ґрунтовані передусім на лінгвістичних засадах:

1) лексико-семантичний; 2) морфолого-словотвірний; 3) бінарний (лексико-семантичний і словотвірний).

Одним із перших авторів лексико-семантичної класифікації був

П. Полянський, який диференціював місцеві назви на дві основні групи:

1) назви, утворені від імен власників поселень; 2) назви, що є показником топографічного положення.

В основу класифікації Ф. Міклошича [2], яка стала традиційною в історії розвитку топоніміки, покладено принцип семантичного поділу географічних назв. Автор виокремив десять груп топонімів, що позначають: 1) землю; 2) воду; 3) рослинність; 4) тваринний світ; 5) колір; 6) будівлі; 7) заняття людей; 8) знаряддя праці; 9) етнічні назви; 10) назви, що пов'язані з суспільним ладом.

Загалом така схема характеризувалася простотою і чіткістю, але не була досконалою, оскільки в дві-три топонімічні групи залучалися одні й ті ж самі назви, не диференціювалися власні й загальні назви.

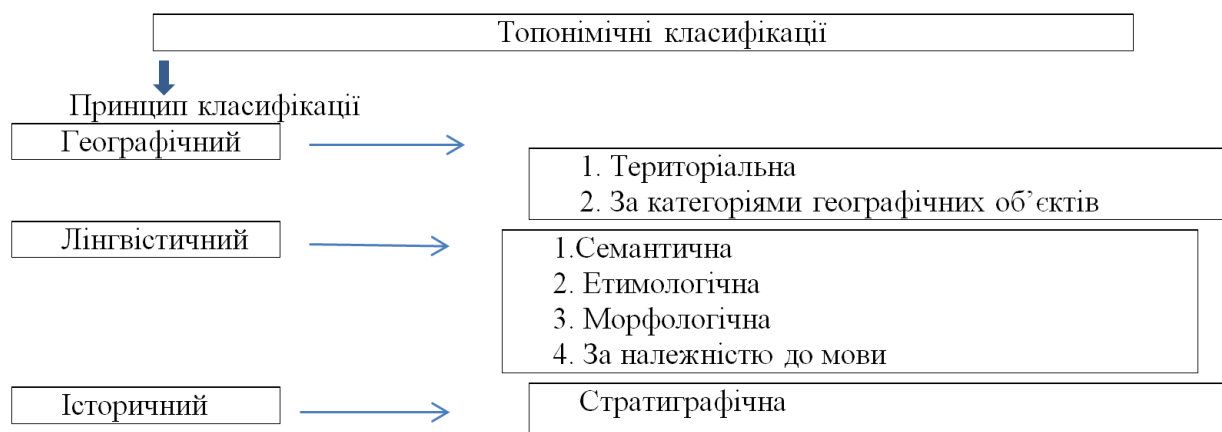

Рис. 1. Основні принципи і види топонімічних класифікацій

Продовжуючи традиції Ф. Миклошича, ряд зарубіжних авторів такі, як-от, наприклад, Р. Траутман, Н. Марр, класифікують топонімічний матеріал у дві групи за морфолого-словотвірним принципом: 1) топоніми, в основі яких наявна власна назва (ім'я, прізвище, прізвисько людини);

2) топоніми, в основу яких покладено загальноновживану лексику.

Серед розробок початку XX ст. на особливу увагу заслуговує топонімічна класифікація А. Селищева та О. Лебедевої [2], в основу якої покладено лексико-семантичні і морфолого-словотвірні принципи. Такий подвійний спосіб систематизації топонімічного матеріалу широко представлений у сучасних регіональних дослідженнях топонімії України.

Сьогодні існує кілька схем розподілу географічних назв за категоріями залежно від класифікації. Ознака (або принцип), покладена в основу класифікації, визначає її вид та особливості (Рис. 1).

Таблиця 1.

Топонімічна класифікація за категоріями об'єктів О. Суперанської [19]

	Категорії об'єктів	Характеристика категорій	Підкатегорії об'єктів	Характеристика підкатегорій
Топоніми фізико-географічні	Ороніми	Назви елементів рельєфу		
	Гідроніми	Назви водних об'єктів	Потамоніми	Назви річок
			Лімноніми	Назви озер
			Пелагоніми	Назви морів
			Гелоніми	Назви боліт
	Біоніми	Назви представників органічного світу	Фітоніми	Назви представників флори
Зоотопоніми			Назви представників фауни	
Топоніми суспільно-культурні	Ойконіми	Назви поселень	Комоніми	Назви сільських поселень
			Полісоніми	Назви міст, міських поселень
	Антропоніми	Назви, що походять від власних імен людей		
	Хороніми	Назви країн і областей		
	Теоніми	Назви релігійних об'єктів		
	Дромоніми	Назви доріг, шляхів		
Урбаноніми	Назви міських об'єктів			

З-поміж класифікацій, здійснених за географічними ознаками, найбільш простою є географічна систематизація за територіальним принципом, яка зводиться до групування назв у межах природних або адміністративно-територіальних одиниць.

Географічна класифікація за категоріями об'єктів у найбільш доступному вигляді виконується за об'єктами номінації. О. Суперанська [4] виокремлює номінаційні групи топонімів (Табл. 1).

Із запропонованої схеми видно, що найбільш розвинуто термінологію має на сучасному етапі гідроніміка. Нині існує багатий досвід створення класифікації гідронімів, зокрема для території України.

Розробками топонімічних класифікацій за категоріями об'єктів займався і білоруський учений-топоніміст В. Жучкевич [1]. Дослідник пропонує виокремлювати шість груп топонімів (Табл. 2).

Більш складною, на наш погляд, є класифікація за семантичними принципами, коли досліджується змістовне значення топонімів з послідовним підрозділом їх за групами. Така класифікація характеризує наявність принципів присвоєння назв, інакше – принципів номінації.

Таблиця 2.

Топонімічна класифікація за категоріями об'єктів В. Жучкевича

Група топонімів	Характеристика топонімів
Загальногеографічні ландшафти	Топоніми, що вказують на фізико-географічні особливості місцевості
Географічні	Топоніми, які застосовують для річок, озер, інших гідрографічних об'єктів і їх геоморфологічних особливостей річкових долин, озерних улоговин тощо
Топоніми, що належать до рельєфу і ґрунтів	Топоніми, які застосовують для окремих форм рельєфу: горбів, гір, ґрунтового покриву певної території тощо
Флористичні	Топоніми, що походять від назв рослинних асоціацій
Соціально-географічні	Топоніми, що належать до типів житла і поселень
Економіко-географічні	Назви, пов'язані з промисловістю, сільським господарством, транспортом тощо

Однією з перших номінаційних класифікацій була класифікація В. Томлицького [2], який поділяв топоніми на дві основні груп і вісім підгруп: 1) споконвічні назви місцевостей: а) топографічні,

б) культурні, в) присвійні, г) зменшувальні (демінітивні); 2) назви які спочатку були іменами людей і пізніше стали назвами територіальних об'єктів:

а) етнічні, б) патронімічні, в) службові, г) родові.

На нашу думку, класифікація має практичне використання, однак у ній не зовсім чітко визначаються критерії, за якими географічні назви належать до культурних та етнічних топонімів.

Семантична класифікація топонімів, розроблена В. Жучкевичем [1], ґрунтується на дослідженні змістовного значення топонімів з послідовним підрозділом їх за групами принципів присвоєння назв: 1) топоніми, пов'язані з фізико-географічними особливостями місцевості; 2) топоніми, що вказують на місце розташування об'єктів; 3) фітотопоніми: а) за назвами дикорослих рослин, б) за назвами культурних рослин; 4) зоотопоніми; 5) топоніми релігійного і культового походження; 6) топоніми меморіального походження; 7) антропоніми: а) утворені від особистих жіночих імен, б) утворені від особистих чоловічих імен; 8) топоніми, пов'язані з відносним часом їх виникнення; 9) топоніми, пов'язані з розмірами об'єктів; 10) перенесені топоніми; 11) топоніми, пов'язані з соціально-економічними явищами; 12) етніміми, пов'язані з назвами народів; 13) топоніми нез'ясованого значення.

Дещо подібна класифікація була створена російським дослідником-топонімістом Е. Мурзаєвим [4]. У ній спостерігаємо приналежність назв до загальних слів, до яких вони апелюють. Учений виокремлює такі топонімічні групи: 1) назви, з певними ознаками рельєфу; 2) назви, пов'язані з ознаками водних об'єктів; 3) фітотопоніми; 4) зоотопоніми; 5) антропоніми; 6) виробничі назви; 7) торгівельно-транспортні назви; 8) соціальні назви; 9) етнотопоніми; 10) ідеологічні назви.

На думку Е. Мурзаєва, в ідеальній формі єдина класифікація повинна відповідати троїстому її характеру і, відповідно, містити відповіді на три питання: 1) що (називається), які об'єкти (річки, гори, ліси тощо); 2) якою мовою (українською, російською, англійською тощо); 3) чому (називаються), причини і зміст назви.

Відповідь на перше запитання належить географії, на друге – лінгвістиці, на третє – власне топоніміці.

В основі класифікації географічних назв за історичними принципами (стратиграфічна класифікація) лежить виокремлення топонімів за належністю до історичних епох. Географічні назви окремих регіонів землі пройшли складний шлях утворення і розвитку. Значна їх частина успадкувала топонімічну систему цілої низки епох, починаючи з дописемного періоду й закінчуючи нашим часом. Історична класифікація, на думку деяких авторів, як-от Ф. Корш, Н. Марр, є єдино прийнятною.

Складність створення цієї класифікації полягає в тому, що підрозділи топонімії будь-якого регіону на стратиграфічні горизонти потребує доброго її знання в усіх аспектах: історичному, лінгвістичному географічному. На жаль, далеко не всі території можуть бути зараховані до цієї категорії.

Лінгвістична класифікація за морфологічним принципом ґрунтується на вивченні морфології слова, реченні, словосполученні та їх формах. Прикладом такої систематизації є класифікація О. Суперанської [26], створена на матеріалах російської топонімії. Російська дослідниця звернула увагу на сучасну морфологію географічних назв, уникаючи історичного розрізу й етимології. Її класифікаційна схема передбачає: 1) топоніми іменники: а) суфіксальні назви, б) без суфіксальні назви; 2) складні топоніми; 3) мнімі слова; 4) двоскладні слова; 5) топоніми-словосполучення; 6) топоніми-прикметники: а) без префіксальні, б) префіксальні назви; 7) складні топоніми.

Лінгвістична класифікація, що складається за етимологічним принципом, ґрунтується на легкості інтерпретації назви того чи того об'єкта, її походження, словотвірної структури, установленні вихідного, первинного смислу назви тощо.

Під етимологією розуміють походження назв, зіставлення топонімів зі спорідненими словами тієї чи тієї мови. У такій класифікації топоніми поділяються на групи географічних назв з яким етимологічним значенням; топоніми, зміст яких розкривається в результаті етимологічного аналізу; топоніми, зміст яких розшифрувати неможливо.

Лінгвістична класифікація, створена за мовним принципом, містить групи топонімів, що розрізняються між собою за мовною належністю. При цьому, чим більше мовне різноманіття певної території, тим складніша топонімічна класифікація їй відповідає.

Отже, проаналізувавши різноманітні схеми і класифікації в царині топоніміки, ми дійшли висновку, що: 1) використання тієї чи тієї топонімічної схеми групування топонімів залежить від мети самого дослідження; 2) класифікація топонімічного матеріалу може бути тільки тоді об'єктивною і задовільною, коли вона витікає з топонімічної інформації, а не створюється автором ще до вивчення цього матеріалу; 3) при створенні кількох або однієї комплексної топонімічної класифікації важливо дотримуватися єдиних принципів групування топонімів тощо. Ідеальний

варіант єдиної класифікації повинен мати різнорівневий характер, тобто становити інтерес не тільки для лінгвістів, але також для географів та істориків.

З безлічі наявних підходів для нашого дослідження здаються перспективними ті, які ґрунтовані на аналізі семантичної, змістової сторони топонімів (урбанонімів). Зауважимо: практично в кожній роботі, пов'язаній з аналізом конкретного регіонального топонімічного матеріалу, спостерігаються спроби спроби авторів упорядкувати та уточнити вже наявні класифікаційні схеми.

У нашій подальшій роботі ми розглянемо класифікаційні схеми, розроблені на матеріалі міських топонімів, а також ті праці, автори яких намагалися представити універсальні класифікаційні схеми, використані для розгляду топонімів різних розрядів.

Література

1. Жучкевич В. А. Общая топонимика / В. А. Жучкевич. – Минск: Высшая школа, 1980. – 287 с.
2. Методы топонимических исследований: сборник научных трудов [под ред. А. К. Матвеева]. – Свердловск: УрГУ, 1983. – 136 с.
3. Подольская Н. В. О развитии отечественной топонимической терминологии / Н. В. Подольская // Развитие методов топонимических исследований. – М.: Наука, 1970. – С. 46 – 55.
4. Суперанская А. В. Имя через века и страны / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1967. – 96 с.
5. Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская. – М., 2007. – 163 с.
6. Суперанская А. В. Что такое топонимика / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1985. – 176 с.

Principles of classification of toponyms.

Tytarenko A.

Kyryvi Rih National University, Kyryvi Rih, Ukraine

The work is devoted to the issue which is related with the problem of creating consistent principles of the description of onomastic material. This article analyzes the schemes, which are based on various classifying characteristics. The attention is focused on the most promising principles of classifications for urbanonyms.

Keywords: *onomastic material, urbanonym, toponym, toponymic classification, principle of classification.*